

Dlaczego Adam zamyka *Pochwałę Ojców* (Syr 44–49)?

Why does the *Praise of the Ancestors* (Sir 44–49) close with Adam?

JOLANTA JUDYTA PUDEŁKO PDDM

Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie
e-mail: judyta.pd@gmail.com

SUMMARY: *The Book of Sirach* contains, besides numerous sapiential maxims, a remarkable text focused on the work of God and His wisdom in the history of Israel: *The Praise of the Ancestors* (Sir 44–49). In this way, a sage of Jerusalem wanted to instill in the hearts of his disciples the ability to view history in the theological way. The order and interpretation of the heroes presented in the passage, while based on tradition, results from interpretation and criteria of the author himself. Interestingly, at the end of the description the sage returns to the beginnings not only of Israel but also of mankind by closing his description with the figure of Adam – the first man. The presentation of Adam in Sir 49,16b is very positive, the author focuses on the glory and beauty of the first man, with complete disregard for such aspect as his fall. The terminology employed connects the figure of Adam with priestly personages described by Sirach (Aaron; Simon, the high priest), which suggests a special significance of the high priest in the work of the sage of Jerusalem. The reference to Adam and the beginning of mankind presumes the recognition of “the new beginning” in the figure of the high priest.

KEYWORDS: Old Testament, Book of Sirach, Praise of the Ancestors, Adam, high priest
SŁOWA KLUCZE: Stary Testament, Księga Syracha, Pochwała Ojców, Adam, arcykapłan

Księga Syracha, oprócz licznych mądrościowych maksym, zawiera szczególny tekst, który koncentruje się na działaniu Boga i Jego mądrości w dziejach Izraela, jest nim *Pochwała Ojców* (Syr 44–49). Układ i interpretacja przedstawionych w tym opisie bohaterów, choć bazuje na tradycji, wynika z interpretacji i własnych kryteriów autora. Jest zastanawiające, iż na koniec opisu mędzrec wraca do początków nie tylko Izraela, ale dziejów ludzkości, by zamknąć swój opis historii postacią Adama – pierwszego człowieka. Jakie zatem znaczenie nadaje Syrach tej postaci, a jednocześnie jaką rolę odgrywa postać Adama w zwieńczeniu *Pochwały Ojców*?

1. Kontekst Syr 49,16

Księga Syracha stanowi zbiór mądrościowych tekstów, zróżnicowanych pod względem tematu i gatunku literackiego. Zróżnicowanie to wynika stąd, że prawdopodobnie księga powstała w całości pod koniec życia mędrca, jako owoc wieloletnich przemyśleń i doświadczeń¹. A.A. Di Lella uważa, że oprócz rozdziałów 44–50, które w znalezionym ms B w genizie kairskiej zamieszczone były pod tytułem *Pochwała Ojców*, w księdze nie widać szczególnego uporządkowania czy klarowności². Rozdziały 44–50 Księgi Syracha tworzą literacką i tematyczną jedność. H.W. Jüngling zebrał różne propozycje strukturyzacji księgi, które konsekwentnie podkreślają odrębność Syr 44–50. *Pochwała Ojców*, jako odrębna część, wiąże się z całością księgi, gdyż wskazuje wyraźnie na wypełnienie zaleceń mądrości w życiu wybitnych jednostek³. O ile początek tej sekcji jest powszechnie przyjęty i wskazuje się go w Syr 44,1⁴, o tyle zakończenie stanowi kwestię dyskusyjną. Pojawia się pytanie o relację i ewentualną jedność tematyczną *Pochwały Ojców* z tekstem sławiącym arcykapłana Szymona II, który żył w czasach autora księgi. Jednak uczeni nie są do końca zgodni w opiniach. Zakończenie tekstu miałyby miejsce w rozdziale 50., albo w wersecie 29.⁵,

- 1 Por. A. Minissale, *Siracide (Ecclesiastico). Versione – Introduzione – Note* (Roma: Edizioni Paoline 1980) 9.
- 2 Por. P.W. Skehan – A.A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes* (AB 39; New York, NY: Doubleday 1987) 4; por. J. Marböck, „Structure and Redaction History in the Book of Ben Sira. Review and Prospects”, *The Book of Ben Sira in Modern Research. Proceedings of the First International Ben Sira Conference 28-31 July 1996 Soesterberg, Netherlands* (red. P.C. Beentjes) (BZAW 255; Berlin – New York NY: Walter de Gruyter 1997) 63.
- 3 H.W. Jüngling, „Der Bauplan des Buches Jesus Sirach”, *Den Armen eine frohe Botschaft. FS für Bischof Franz Kamphaus zum 65. Geburtstag* (red. J. Hainz – H.W. Jüngling – R. Sebott) (Frankfurt a.M.: De Gruyter 1997) 97. Por. Marböck, „Structure and Redaction”, 61-79.
- 4 Zob. np.: R. Smend, *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt* (Berlin: Verlag von Georg Reimer 1906) XXXIV; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 4-6; J. D. Harvey, „Toward a Degree of Order in Ben Sira’s Book”, *ZAW* 105 (1993) 61; Jüngling, „Der Bauplan des Buches Jesus Sirach”, 105. Nie brakuje jednak autorów, którzy za wprowadzenie do *Pochwały Ojców* uważają wcześniejszy tekst o stworzeniu (42,15–43,33). Zob. np.: N. Peters, *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus. Übersetzt und erklärt* (Exegetisches Handbuch zum Alten Testament 25; Münster: Aschendorff Verlag 1913) xli; C. Spicq, *L’Ecclésiastique* (SB[PC]; Paris: Letouzey & Ané 1951) 553-554; Minissale, *Siracide (Ecclesiastico)*, 10; G. Sauer, *Jesus Sirach/Ben Sira* (ATD Apokryphen 1; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2000) 34-35. W. Roth, „On the Gnostic-Discursive Wisdom of Jesus Ben Sirach”, *Semeia* 17 (1980), 60 wyodrębnia siedem części księgi, z której każda rozpoczyna się perykopą na temat mądrości. *Pochwała Ojców* wchodzi w skład większej jednostki Syr 38,24–50,29. Natomiast według T.R. Lee, *Studies in the Form of Sirach 44–50* (SBL Dissertation Series 75; Atlanta: Scholars Press 1986) 6, Syr 42,15–43,33 oraz 44,1–50,24 stanowią dwie oddzielne perykopy, które posiadają paralelne odniesienia.
- 5 Zob. np.: Peters, *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus*, 553-554; Roth, „On the Gnostic-Discursive Wisdom of Jesus Ben Sirach”, 60; Harvey, „Toward a Degree of Order in Ben Sira’s Book”, 61.

26.⁶ lub 21.⁷ R. Smend natomiast ustala granicę tekstu na Syr 49,16, oddzielając perykopę o arcykapłanie Szymonie od *Pochwały Ojców*, co wydaje się zasadnym wyborem⁸. Fragment Syr 49,14-16 może być konkluzją wcześniejszych tekstów, które traktowały o biblijnych bohaterach z przeszłości. Chronologiczny ciąg zatrzymuje się po przedstawieniu Nehemiasza (49,13) i w w. 14-16 następuje zaskakujący powrót do początków. Pojawia się wcześniej wymieniany w 44,16 Henoch, Józef, Sem, Set oraz Enosz (w tekście H), a na samym końcu, niewymieniany wcześniej w *Pochwale Ojców*, Adam⁹. T. Middendorp zwrócił uwagę, iż niektóre fragmenty Księgi Syracha (np. o Eliaszu: 48,10-11), z racji zbyt rozwiniętych idei, mogą być późniejszymi dodatkami¹⁰. Podobną myśl odniesiono do Syr 49,14-16: „These verses were probably added to do justice to certain early heroes whose reputations grew in later teaching outside the Bible”¹¹. Również B.L. Mack utrzymuje, iż Syr 49,14-16 nie należy do tekstu oryginalnego¹². Stanowi on późniejszą wstawkę, która nie pozwala dostrzec bezpośredniej paraleli pomiędzy postacią Nehemiasza (49,13) a arcykapłanem Szymonem (50,1nn)¹³. Warto więc postawić pytanie, jaką rolę odgrywają wersety 14-16 i co może uzasadniać ich obecność w tekście. Być może chodzi tu o swoistą konkluzję jakiejś części, zarówno tekstu, jak i opowiedzianej historii. Kończy się opowieść o „Ojcach z przeszłości” i dlatego pojawia się powrót do początku, aby potem podjąć nowy etap¹⁴. Pytanie, dlaczego pojawiają się w tej konkluzji właśnie te postaci, stanowi kolejną kwestię do podjęcia w niniejszym przedłożeniu. Pochwała Szymona jest więc jakimś nowym etapem, który pozostaje w ścisłym związku z wcześniejszym

6 Zob. np.: Jüngling, „Der Bauplan des Buches Jesus Sirach”, 105; Sauer, *Jesus Sirach/Ben Sira*, 34-35.

7 Zob. np.: Spicq, *L'Écclesiastique*, 553-554; Minissale, *Siracide (Ecclesiastico)*, 9-10; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 5.

8 „Um das Lob der Väter abzuschließen und es zugleich gegen das Lob des Simon abzugrenzen, biegt Sirach jetzt auf die Urzeit zurück” (Smend, *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, 474).

9 Por. Lee, *Studies in the Form of Sirach 44–50*, 10-11.

10 T. Middendorp, *Die Stellung Jesu Ben Siras zwischen Judentum und Hellenismus* (Leiden: Brill 1973) 135.

11 J.G. Snaith, *Ecclesiasticus or The Wisdom of Jesus Son of Sirach* (The Cambridge Bible Commentary on The New English Bible; Cambridge: Cambridge University Press 1974) 248; por. Marböck, „Structure and Redaction”, 79.

12 „The mention of Enoch in 44,16; the description of Elijah in 48,9-11 and the section on Enoch, Joseph, Shem, Seth, Enos, and Adam in 49,14-16 in my opinion, all three of these passages are additions to the original hymn that occurred in the course of the exceedingly rich and complex history of the manuscript tradition” (B.L. Mack, *Wisdom and the Hebrew Epic. Ben Sira's Hymn in Praise of the Fathers* [Chicago Studies in the Story of Judaism; Chicago – London: University of Chicago Press 1985] 199).

13 Mack, *Wisdom and the Hebrew Epic*, 197.

14 Por. Lee, *Studies in the Form of Sirach 44–50*, 11; A. Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers: A Canon-Conscious Reading”, *Ben Sira's God. Proceedings of the International Ben Sira Conference Durham – Ushaw College 2001* (red. R. Egger-Wenzel) (BZAW 321; Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter 2002) 260.

tekstem. Mówi się nawet o pewnej ciągłości, kontynuacji zarówno literackiej, jak i tematycznej¹⁵. Zauważa się podobieństwa w przedstawieniu postaci arcykapłana Szymona z wcześniejszymi bohaterami biblijnymi. Najbardziej uwypukla się podobieństwo między kapłanami. Szymon jako osoba, jego strój i funkcje odnoszą się do Aarona (45,6-22), Pinchasa (45,23-25), Nehemiasza (49,13)¹⁶. W *Pochwale Ojców* oraz w pochwale Szymona obecne są również dwie paralelne doksologie, które wskazują na łączność obu tekstów¹⁷. Na koniec sekcji o kapłanie Pinchasię, synu Eleazara, pojawia się doksologia obecna jedynie w wersji hebrajskiej w Syr 45,25ef¹⁸ w mss B: [הטוב] יי אה נא ברכו, „a teraz błogosławcie Pana [dobrego]”¹⁹. Także w Syr 50,22a, w wersji hebrajskiej, pojawia się prawie identyczne stwierdzenie, co w Syr 45,25ef: יי אה נא ברכו, „teraz błogosławcie Pana”. Druga doksologia pojawia się w Syr 45,26a: לב חכמת לב ויתן לכן, „i udzielił wam mądrości serca”. Odpowiada to tekstowi Syr 50,23a: לב חכמת לב ויתן לכן, „udzielił wam mądrości serca”. Można więc zauważyć, iż tekst Syr 44–49 jest zarówno odrębny, jak i powiązany z kontekstem następującym. Szczególną rolę odgrywa tu perykopa łącząca teksty – Syr 49,14-16. Dlaczego autor powrócił do początków historii? Być może bardziej klarowne i zrozumiałe byłoby przejście od Nehemiasza do arcykapłana Szymona. Jakie więc znaczenie dla kontekstu następującego posiada odniesienie do Adama oraz jego potomków?

2. Kwestie tekstualne Syr 49,16

Tekst grecki Syr 49,16 (G) przedstawia się następująco²⁰: Σημ καὶ Σηθ ἐν ἀνθρώποις ἐδοξάσθησαν καὶ ὑπὲρ πάντων ζῶον ἐν τῇ κτίσει Ἀδάμ „Sem i Set wśród ludzi zostali wsławieni, a ponad wszelką istotą żywą w stworzeniu – Adam”. Tekst hebrajski Syr 49,16 (H) pochodzi z rękopisu B, dwunastowiecznych frag-

15 G.H. Box – W.O.E. Oesterley, „The Book of Sirach”, *The Apocrypha and Pseudoepigrapha of the Old Testament with Introductions and Critical and Explanatory Notes to the Several Books I* (red. R.H. Charles – D. Litt) (Oxford: University Press 1913) 479.

16 Zob. na ten temat: J.J. Pudelko, „Aaron nauczycielem świadectw (Syr 45,17)”, *Verbum Vitae* 28 (2015) 133-153, a zwłaszcza s. 139.

17 Por. Lee, *Studies in the Form of Sirach 44–50*, 20.

18 P.C. Beentjes (red.), *The Book of Ben Sira in Hebrew. Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of All Parallel Hebrew Ben Sira Texts* (V.T.S 68; Leiden – New York – Köln: Brill 1997) 81.

19 Według Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 514, jest to dodatek, który burzy równowagę stychu.

20 *Septuaginta: Vetus Testamentum graece auctoritate Societatis Göttingensis editum* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1931-) (12/2 *Sapientia Iesu Filii Sirach*, red. J. Ziegler, 1965, 1980) 357.

mentów, zawierających Syr 30,11–33,3; 35,11–38,27b; 39,15c–51,30, odnalezionych w genizie kairskiej, zapisanych w kolumnach, bez odstępów między wyrazami i zdaniami (sposób stychometryczny)²¹. Tekst Syr 49,16H²² różni się od tekstu G: „I Sem i Set i Enosz zostali nawiedzeni, a ponad każdą istotę żywą chwała Adama”. Oprócz Sema i Seta pojawia się Enosz (ואנוש). Według Minissale tłumacz wersji greckiej oddalił się od sensu dosłownego poprzez zmianę spółgłoski (ב=ו), w miejscu ואנוש („i Enosz”) pojawił się więc zwrot באנוש („wśród ludzi”), co oddaje wyrażenie obecne w G (ἐν ἀνθρώποις)²³. Tekst syryjski²⁴ zmienia kolejność występujących na początku imion (Set i Sem), a w tym wariancie posiada obydwie lekcje: „Set i Sem i Enosz wśród ludzi zostali stworzeni, a nad nimi wszystkimi jest chwała Adama”. Zdaniem Petersa do pierwotnej lekcji H ואנוש (=אנוש) została tu dodana drugorzędna lekcja pochodząca z tekstu G ἐν ἀνθρώποις (=אנוש)²⁵. Kolejna różnica między wersjami dotyczy czasownika ἐδοξάσθησαν („zostali wstawieni”). Tekst H ma tu lekcję נפקרו („zostali nawiedzeni, otoczeni troską”²⁶). Problem jest, czy chodzi tu jedynie o zamianę dwóch spółgłosek hebrajskich podczas tłumaczenia wersji greckiej. Wtedy נפקרו przybrałaby kształt נכברו (ἐδοξάσθησαν). Minisalle tłumaczy obecność נפקרו powtórzeniem za 49,15b נפקדה. Lekcja G ἐδοξάσθησαν miałyby więc wynikać z hebrajskiego נכברו („zostali wstawieni”)²⁷.

21 Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 52. Ocena ms B prezentuje A.A. Di Lella, *The Hebrew Text of Sirach. A Text-Critical and Historical Study* (StCL 1; London – Paris: Mouton & Co. 1966) 148: „Unless the contrary is demonstrated, the Geniza Mss contain the original text or something very near to original of Ben Sira”.

22 Beentjes (red.), *The Book of Ben Sira in Hebrew*, 88; por. M.Z. Segal (red.), *ספר בן סירא השלם*, [Sēper ben-Sirā haššālēm] (Jerusalem: Bialik Institute 1972³) 337; C. Mopsik, *La Sagesse de Ben Sira* (Lagrasse: Verdier 2003) 313.

23 A. Minissale, *La versione greca del Siracide. Confronto con il testo ebraico alla luce dell'attività midrascica e del metodo targumico* (AnBib 133; Roma: Biblical Institute Press 1995) 179. Peters zauważa, iż LXX nie dostrzegła w ואנוש imienia własnego, widząc tu raczej באנוש. N. Peters, *Der jüngst wiederaufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus, untersucht, herausgegeben, übersetzt und mit kritischen Noten versehen* (Freiburg/B: Herder Verlag 1902) 286; por. R. Petraglio, *Il libro che contamina le mani. Ben Sirach rilegge il libro e la storia d'Israele* (Palermo 1993) 384.

24 N. Calduch-Benages – J. Ferrer – J. Liesen (red.), *La Sabiduría del Escriba*. Edición diplomática de la versión siríaca del libro de Ben Sira según el Códice Ambrosiano, con traducción española e inglesa / *Wisdom of the Scribe*. Diplomatic Edition of the Syriac Version of the Book of Ben Sira according to Codex Ambrosianus, with Translations in Spanish and English (Biblioteca Midrásica 26; Estella: Editorial Verbo Divino 2003) 262-263.

25 Peters, *Der jüngst wiederaufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus*, 286.

26 B.M. Zapff *Jesus Sirach 25–51. Kommentar zum AT mit der Einheitsübersetzung* (Die Neue Echter Bibel 39; Würzburg: Echter Verlag 2010) 374, tłumaczy, że ojcowie zostali „przyjęci” przez Boga: *Diese drei Urväter sind durch Gott „angenommen”*.

27 Minisalle, *La versione greca del Siracide*, 222; por. Peters, *Der jüngst wiederaufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus*, 286; tenże, *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus*,

Tekst syryjski posiada tu lekcję ܘܢܘܩܪܘܢܝܘܢ („zostali stworzeni”), co zdaniem Petersa, jest powtórzeniem z 49,14²⁸. Wersja G podkreśla szczególną pozycję Adama, która wynika z jego stworzenia (ὐπὲρ πάντων ζῴων ἐν τῇ κτίσει Ἀδάμ „ponad wszelką istotą żywą w stworzeniu – Adam”). Tekst H uwypukla jego wartość przewyższającą inne istoty, bez odniesienia do momentu stworzenia (וְעַל כָּל חַי תְּפֹאֶרֶת אָדָם „a ponad każdą istotą żywą chwała Adama”), w podobny sposób ujmuje to wersja syryjska ܘܢܘܩܪܘܢܝܘܢ ܕܥܠܝܗܘܢ ܘܢܘܩܪܘܢܝܘܢ ܕܥܠܝܗܘܢ „i nad nimi wszystkimi chwała Adama”).

3. Kim byli Sem, Set, (Enosz) i Adam w Biblii?

W 46,16a w wersji G zostają wymienieni dwaj bohaterowie Księgi Rodzaju: Sem i Set. Wersje hebrajska i syryjska dodają postać Enosza. Sem należy do trzech synów Noego (Rdz 5,32; 6,10; 1 Krn 1,4). Według opisów Księgi Rodzaju wraz z Noem rozpoczyna się nowy etap dziejów. Rdz 5 zawiera genealogię potomków Adama, linii Seta. Ostatnim ogniwem tego opisu jest Noe oraz jego trzech synowie: Sem, Cham i Jafet. Autor biblijny chciał przez to ukazać łączność Noego i jego synów z Adamem, ojcem ludzkości. „Sem” (שם), co znaczy „imię, pozycja, reputacja”, jest prawdopodobnie pierwotnym synem Noego. Jest to jakby zapowiedź i antycypacja jego szczególnej roli w rodzinie i biblijnej historii²⁹. Kolejne wzmianki o Semie zawarte są w opowiadaniu o potopie. We wprowadzeniu (Rdz 6,9-10) znów pojawia się prezentacja Noego i jego trzech synów. Kolejna wzmianka dotyczy wejścia do arki. Noe wszedł tam wraz z całą rodziną (Rdz 7,13), i tak samo wszyscy zostali ocaleni z potopu (Rdz 9,18). Po potopie synowie Noego mają dać początek nowej ludzkości. Jednak pojawia się występek Chama, który doprowadza do zasadniczych różnic w ocenie pomiędzy braćmi, a nawet do wyeksponowania pozycji Sema. Rdz 9,22 zawiera informację o tym, iż Cham ujrzał nagość swojego ojca, a następnie poinformował o tym swoich braci³⁰. Czy jednak przypadkowe zobaczenie nagości ojca jest przestępstwem godnym odnotowania? Jakiegokolwiek byłoby

423; Smend, *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, 476; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 542; V. Hamp, *Sirach* (Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung, Echter – Bibel 13; Würzburg: Echter Verlag 1952) 136.

²⁸ Por. Peters, *Der jüngst wieder aufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus*, 286.

²⁹ Por. V.P. Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17* (The New International Commentary on the Old Testament) (Grand Rapids: Eerdmans 1990) 259; K. A. Mathews, *Genesis 1–11:26* (The New American Commentary 1A) (Nashville: Broadman & Holman Publishers 2001) 319; G.J. Wenham, *Genesis 1–15* (WBC 1; Dallas: Word 2002) 129.

³⁰ Nagość Noego w dosłownym rozumieniu mogła być spowodowana uczuciem gorąca po wcześniejszym spożyciu wina.

znaczenie tej wypowiedzi, z całą pewnością chodzi tu o wyraz braku szacunku i pogardę dla swojego ojca³¹. Zestawiając ją jednak z Kpł 18,7 („odsłaniać nagość swojego ojca”) oraz Kpł 20,17 („ogłądać nagość”), przyjmuje się, iż czyn Chama mógł mieć wydźwięk aktu seksualnego³². Mogło się to wiązać z chęcią przejęcia władzy ojca w rodzinie, gdyż „posiadanie” czyjejs żony wiązało się z objęciem praw i władzy jej męża³³. Zupełnie inna jest postawa Sema i Jafeta. Autor Księgi Rodzaju podkreśla ich prawość i szlachetność wobec Noego: Sem wraz z Jafetem zakrywają odsłoniętą nagość ojca (por. Rdz 9,23)³⁴, co staje się powodem wywyższenia Sema i błogosławieństwa, które ma spocząć na nim i jego potomkach (Rdz 9,26n). Wypowiedź Noego skierowana do swoich synów (por. Rdz 9,25-27) zawiera trzy elementy: przekleństwo skierowane do Kanaan (w. 25), błogosławieństwo Sema, a właściwie Boga Sema (w. 26), oraz słowa skierowane do Jafeta, który ma otrzymać ziemię i możliwość zamieszkania w namiotach Sema (w. 27). Trzy razy powtarza się też zapowiedź, iż Kanaan będzie sługą swoich braci (w. 25) oraz Sema (w. 26.27). Co może wynikać z tych słów? Podkreślenie szczególnej pozycji Sema łączy się z jego relacją z Panem. On jest Bogiem Sema, co wskazuje na szczególne błogosławieństwo i ochronę³⁵. Jest to też znak przyszłego wybrania potomków Sema. Kolejne rodowody będą sukcesywnie przedstawiać potomków synów Noego (Rdz 10,1-32), a w końcu dzięki potomkom Sema pojawi się na scenie wydarzeń biblijnych Abram (Rdz 10,10-26). Pomyślność Jafeta jest ściśle uzależniona od Sema,

31 H. Hirsch Cohen, *The Drunkenness of Noah* (Judaic Studies 4; University, AL: University of Alabama Press 1974) 14-16; A.P. Ross, „The Course of Canaan”, *BSac* 137 (1980) 223-240; Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1-17*, 322; Mathews, *Genesis 1-11:26*, 420; Wenham, *Genesis 1-15*, 199; J. Blenkinsopp, *The Pentateuch* (ABRL; New York: Doubleday 1992) 87; E.A. Speiser, *Genesis: Introduction, Translation, and Notes* (Anchor Bible) (New Haven – London: Yale University Press 2008) 62; Mathews, *Genesis 1-11:26*, 420; C. Westermann, *Genesis 1-11: A Commentary* (Minneapolis: Augsburg 1984) 484-488.

32 Może to oznaczać eufemizm kastracji lub akt homoseksualny (Hamilton, 322). Opierając się na interpretacji odnośnych tekstów z Księgi Kapłańskiej, widzi się tu raczej heteroseksualny akt z żoną ojca (por. Pwt 23,1; 27,20); por. Wenham, *Genesis 1-15*, 200; Mathews, *Genesis 1-11:26*, 419; J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1-11* (NKB 1/1; Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2013) 438. J. Bergsma – S. Hahn, [„Noah Nakedness and the Curse on Canaan (Gn 9:20-27)”, *JBL* 124 (2005) 25-40] podaje cztery możliwe interpretacje: podglądanie, kastracja, kazirodztwo z ojcem lub z matką.

33 Wenham, *Genesis 1-15*, 200. Por. np. Absalom publicznie współżyjący z żonami swego ojca (2 Sm 15,20-23), współżycie Rubena z Bilhą (Rdz 35,22; 49,3-4), przejęcie żon Saula przez Dawida (2 Sm 12,8), próba otrzymania Abiszag, żony Dawida, przez Adoniasza (1 Krl 2,13-25).

34 „This provides an even stronger contrast between «Ham saw» and the refusal of the brothers, who «saw not». Thus the brothers countered the reproach of Noah by covering the «uncovered» and the reproach of Ham by not seeing what Ham «saw». They, in effect, imitated God in the garden when he covered Adam and Eve (3:21)”: Mathews, *Genesis 1-11:26*, 418.

35 Zazwyczaj w Księdze Rodzaju błogosławieństwo otrzymują młodszy synowie (np.: Set, Izaak, Jakub, Efraim), inaczej jest w przypadku Sema; por. Mathews, *Genesis 1-11:26*, 420.

zamieszka on w jego namiotach³⁶. Najbardziej zadziwia fakt, iż postępek Chama sprowadzi przekleństwo nie na niego samego, lecz na jego syna Kanaana³⁷. Jak wynika z rodowodów (zob. Rdz 10,1-32), synowie Noego stają się ojcami różnych ludów. W Semie upatruje się ojca Semitów, do których przynależć będzie Izrael, Jafeta łączy się z Ludami Morza i mieszkańcami Grecji, a Cham jest ojcem Kanaana, więc Kananejczyków i innych ludów pozostających we wrogich relacjach z Izraelem. A zatem zostają tu odzwierciedlone przyszły podbój Kanaanu przez izraelskie pokolenia oraz relacje pomiędzy Izraelem i jego sąsiadami, nacechowane wyraźną niechęcią wobec Kananejczyków³⁸.

Kolejna postać wymieniona w Syr 49,16 to Set. Jest on synem Adama, który narodził się po śmierci Abla, jakby na jego miejsce. Jego imię (שֵׁט) wynika z gry słów, które wypowiada jego matka, Ewa: „wyznaczył mi (שֵׁט-לִי) Bóg innego potomka zamiast Abla, którego zabił Kain” (Rdz 4,25). Zabójstwo Abla zniszczyło i przerwało życie, które miało być przekazywane z pokolenia na pokolenie przez jego potomków. Jednak pojawia się „zastępca” Abla, który zmieni niewłaściwy kierunek ludzkości podjęty przez Kaina, a Ewa odczytuje to jako znak działania Boga (כִּי שֵׁט-לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר) – „gdyż wyznaczył mi Bóg innego potomka”) i przejaw Jego stwórczej mocy³⁹. Został przezwyciężony impas w historii: gdy Abel został zabity, a Kain zdyskwalifikowany, pojawia się Set – jako znak zwycięstwa dobra. Ewa – „matka żyjących” – przekazuje dar życia. Zaraz po informacji na temat narodzin Seta pojawia się wzmianka o jego potomku, którego imię brzmi Enosz (אֲנוֹשׁ: Rdz 4,26). O ile imię Seta zastało mu nadane przez jego matkę, Ewę, o tyle Set sam nadaje imię swemu synowi. Rzeczownik „Enosz” jest nie tylko imieniem własnym, ale oznacza też człowieka, rodzaj ludzki, a zwłaszcza kruchość ludzkiej natury (por. np. Ps 103,15), może też wskazywać ogólnie na ludzi (por. np. Ps 104,15)⁴⁰. Jednak

³⁶ *Targum Neofiti* zmienia podmiot w Rdz 9,27. To nie Jafet zamieszka w namiotach Sema, ale Chwała Obecności (Szekiny). Por. *Targum Neofiti I, Księga Rodzaju* (Tekst aramejski – przekład – aparat krytyczny – przypisy) (Tł. i oprac. M.S. Wróbel) (Lublin: Gaudium 2014) I, 81.

³⁷ Być może jest to efekt istnienia dwóch odrębnych opowiadań o synach Noego. W jednym z nich bratem Sema i Jafeta byłby Cham, w drugi Kanaan. Por. Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17*, 324.

³⁸ „Noah’s curse and blessing foreshadow the relationship of the nations that the three brothers originate”: Mathews, *Genesis 1–11:26*, 417; por. Wenham, *Genesis 1–15*, 201; Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17*, 327; R. Alter, *Genesis. Translation and Commentary* (New York – London: W.W. Norton & Company 1996) 40.

³⁹ Por. Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17*, 242; Mathews, *Genesis 1–11:26*, 290; Wenham, *Genesis 1–15*, 115. Lemański [*Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 308] zauważa, iż wcześniej, w Rdz 3,15 „Bóg «położył» nieprzyjaźń [...] pomiędzy potomstwem węża i niewiasty». O ile więc Kain i jego potomstwo kontynuuje złą tendencję rozpoczętą przez węża, o tyle JHWH wzbudza teraz nowe potomstwo Adama i jego żony, aby zmienić ten kierunek rozwoju ludzkości”.

⁴⁰ Por. Mathews, *Genesis 1–11:26*, 291; Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 308.

nie imię jest tutaj najważniejsze. Interesująca jest wzmianka obecna w Rdz 4,26b: „Wtedy zaczęto wzywać imienia JHWH” (אז הוּחַל לְקִרְאָ בִשְׁם יְהוָה). Jest to zastanawiające, gdyż objawienie się JHWH łączono z historią Patriarchów (por. Rdz 12,8; 13,4; 21,33; 26,25) oraz z objawieniem się Pana Mojżeszowi (por. Wj 3,14-15; 6,3). O jaki więc kult chodzi w Rdz 4,26? Pojawiały się opinie, iż można widzieć tu nawet odniesienie do bałwochwalstwa⁴¹. Jednak być może nie ma tu ani śladów idolatrii, ani też regularnego kultu JHWH, lecz odniesienie człowieka do Boga, oddawanie Mu chwały, bez konkretyzacji. Autor biblijny natomiast chciał podkreślić, iż ludzie zaczęli modlić się do Boga jako ich Pana, choć nie poznali jeszcze bliżej, kto jest tym Panem. Bóg Izraela jest też bezsprzecznie Panem całego rodzaju ludzkiego⁴². Z drugiej strony potomkowie Seta zostają ukazani w pewnym kontraście do linii Kainitów. Podział ten nie ma charakteru etnicznego ani nie dotyczy stylu życia czy miejsca zamieszkania. Kontrast wynika z wyborów moralnych. Autor biblijny nie neguje znaczącego wkładu potomków Kaina w rozwój cywilizacji (budowanie miast, umiejętności muzyczne, obróbka metali, zob. Rdz 4,17-22). Na pierwszy plan wysuwa się jednak niegodziwy postępek Kaina, który na końcu genealogii znajduje odzwierciedlenie w mściwej postawie Lameka (zob. Rdz 4,24). Odpowiedzią na to jest linia Setytów, którego pierwszym potomkiem jest Enosz, jest on „nowym Adamem”, który wnosi nadzieję na odnowę ludzkości. Być może jest to też subtelna aluzja, która wskazuje na duchową łączność pokoleń Setytów z Abrahamem i jego potomstwem, Setyci stają się bowiem „pionierami” kultu JHWH⁴³.

41 Wynika to z możliwości tłumaczenia rdzenia *hll* w negatywnym znaczeniu: „profanować, bezcześcić”. W tym kierunku poszła interpretacja targumiczna i rabiniczna, zob. np.: *Targum Neofiti I, Księga Rodzaju*, 43; H. Freedman (red.), *Genesis Rabbah XXIII.6* (London: The Soncino Press 1939, 1951, 1961) I, 196-197. Mathews [*Genesis 1–11:26*, 292] stwierdza: „Thus the verse referred to the defilement of the name Yahweh by the making of an idol and giving it the sacred name. Enosh then was viewed not as the paradigm of antediluvian godliness but the beginning of moral degradation. The infamous «Generation of Enosh» was degenerate and initiated a string of wicked generations that resulted in the flood”. W Lb 24,17 (wyrocznia Balaama) mówi się nawet o ukaraniu synów Seta, gdy wszędzie gwiazda z Jakuba – jednak Wenham [*Genesis 1–15*, 115] zauważa, iż nie ma tutaj żadnego odniesienia do Seta i jego potomków. Może być to odniesienie do premoabickiego plemienia synów Sutu (por. Jr 48,45), cytowanego w egipskich tekstach zawierających klątwy. Por. P.J. Budd, *Numbers* (WBC 5, Dallas: Word 2002) 256. Józef Flawiusz opisywał Seta w sposób bardzo pochlebny: „Żył bardzo zacnie i zostawił po sobie potomków, którzy naśladowali jego cnoty”. Tenże, *Dawne dzieje Izraela* (Warszawa: Rytm²1997) I, 68-71.

42 Por. Wenham, *Genesis 1–15*, 116. Hamilton, *The Book of Genesis. Chapters 1–17*, 243.

43 W Rdz 4,1 Ewa po narodzinach pierwszego syna Kaina odnosi ten dar do JHWH. Na końcu rozdziału (4,26), Enosz odnosi się również do JHWH, co miałyby wskazywać właściwą drogę rodzaju ludzkiego. Por. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 310; Mathews, *Genesis 1–11:26*, 290-291; tamże, 293: „Whereas Cain was alienated from the „LORD’s presence” (4:16), the Sethite clan practiced and declared the word of the Lord”. Według „Księgi Jubileuszów” 4,12 (tł. A. Kondracki), w: *Apokryfy Starego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Warszawa: Vocatio 1999) 270: Enosz „był pierwszym na ziemi, który wezwał imienia Pana”.

Kolejną wzmiankę na temat Seta i jego potomków (Enosz) zawiera genealogia w Rdz 5, która stanowi łącznik pomiędzy Adamem (5,1) i Noem oraz Semem – praojcem Semitów (5,29-32). Set i Sem są reprezentantami sprawiedliwych: Set – przed potopem, a Sem na początku dziejów po potopie prowadzących do Abrama – ojca narodu wybranego⁴⁴.

Syr 49,16b zamyka postać Adama – cały drugi stych w. 16 mędrzec poświęca jego osobie. Hebrajski termin אָדָם, występujący zazwyczaj z rodzajnikiem i zawsze w liczbie pojedynczej, oznacza zarówno człowieka, jak i rodzaj ludzki oraz człowieka – mężczyznę. W LXX pojawiają się terminy ἄνθρωπος (człowiek) oraz Ἀδάμ⁴⁵ (imię własne pierwszego człowieka). W tekście hebrajskim dopiero w Rdz 4,25 rzeczownik אָדָם traci rodzajnik i staje się imieniem własnym: *Adam*, na oznaczenie praojca ludzkości⁴⁶. Rdz 1–3 przedstawiają powstanie i dzieje pierwszych ludzi oraz grzech i utratę Edenu. Dalej autorzy biblijni osadzają Adama jako ojca trzech synów: Kaina, Abla i Seta (Rdz 4,1.25). Rdz 5 umieszcza go w genealogii ludzkości, gdzie podkreśla się jego podobieństwo do Boga (5,1) oraz narodziny Seta, który przychodzi na świat, gdy Adam ma 130 lat. Nie wzmiankuje się tu Kaina i Abla, natomiast autor dodaje informacje o innych synach i córkach Adama, zrodzonych po Secie (5,4). Informacje o życiu Adama kończy wzmianka o długości jego życia – 930 lat (5,5). Ten skąpy, schematyczny opis genealogii przekazuje bardzo ważną informację. Uwypukla się inność Adama w porównaniu do następných ludzi: on zaistniał dzięki stworzeniu bezpośrednio przez Boga, a nie przez zrodzenie, jak jego potomstwo: „Gdy Bóg stworzył człowieka, na podobieństwo Boga stworzył go” (5,1). Wyjątkowość Adama nasuwa pytanie o przekazywanie tego Bożego podobieństwa swojemu potomstwu. Nie wiadomo, czy podobieństwo Seta do Adama (5,3) stanowi jedynie analogię do stworzenia pierwszego człowieka, czy faktycznie przekazuje prawdę o Bożym obrazie w każdym człowieku⁴⁷. Wyjątkowość pierwszego człowieka uwypuklają też inne teksty, które mogły wraz z tradycjami pozabiblijnymi stanowić podłoże opowiadania Rdz 2–3. Perykopa Ez 28,11-19 jest wyrocznią przeciw królowi Tyru. Użyte wyrażenia odnoszą się wyraźnie do opisu pierwszego człowieka, choć nie ma tu żadnego odniesienia *explicite* do Adama: „Byłeś odbiciem doskonałości, pełen mądrości i niezrównanie piękny. Mieszkałeś w Edenie, ogrodzie Bożym; okrywały cię wszelkiego rodzaju szlachetne kamienie: rubin, topaz, diament, tarsiż, onyks, beryl, szafir, karbunkul” (Ez 28,12-13). Stan opisywanej postaci (doskonałość) oraz miejsce (Eden – ogród

⁴⁴ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

⁴⁵ Por. H. Wallace, „Adam”, *The Anchor Yale Bible Dictionary* (red. D.N. Freedman) (New York: Doubleday 1992-1996) I, 62.

⁴⁶ Por. Wallace, „Adam”, 62. Por. Wenham, *Genesis 1–15*, 32.

⁴⁷ Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 323.

Boży) odnoszą się bez wątpienia do Adama. Tradycja, na której bazuje Ezechiel, opisuje Adama jako władcę i kapłana, pośrednika między Bogiem i stworzeniem, co odpowiada wzorcom zarówno biblijnym (por. Rdz 14,18-20; Ps 110,4), jak i mezopotamskim⁴⁸. Pierwszy człowiek żyje w bliskości Boga, posiada boską mądrość. Opisana wielkość człowieka staje się następnie powodem jego pychy, grzechu, upadku i utraty raju: „Byłeś doskonały w postępowaniu swoim od dni twego stworzenia, aż znalazła się w tobie nieprawość” (Ez 28,15)⁴⁹. W Księdze Hioba Elifaz z Temanu, zwracając się do Hioba, czyni aluzje do pierwszego człowieka: „Czy urodziłeś się jako pierwszy z ludzi, pojawiłeś się jeszcze przed pagórkami? Czy słuchałeś, co mówiono w czasie rady Boga i zagarnąłeś całą mądrość dla siebie?” (Hi 15,7-8). Pojawia się tu ciekawa idea „niebiańskiego prototypu” pierwszego człowieka, stworzonego przed stworzeniem⁵⁰. Następnie zostaje on zaliczony do „rady Boga” (בסוד), tam, gdzie przebywali „synowie Boży” (por. Hi 2,1), a nie ludzcy. Jest to swoista aluzja do Rdz 5, gdzie w genealogii Setytów Adam jest przedstawiony jako ten, kto pochodzi bezpośrednio od Boga. Mógł on słuchać słów Bożej narady, co miało stać się źródłem jego mądrości⁵¹. W opisie Hi 15,7-8 wizerunek pierwszego człowieka jest wywyższony i idealistyczny. Podsumowując przykładowe odniesienia do pierwszego człowieka, D.E. Callender wyszczególnia trzy „modele” Adama. W Rdz 1,26-28 oraz Rdz 2 przedstawiony jest on jako król – będący obrazem samego Boga oraz uprawiający ogród (co w Mezopotamii stanowiło cechy króla). Obraz Adama – kapłana prezentuje Ez 28,13, wymieniając kosztowne kamienie, które w większości stanowiły ozdobę pectorału najwyższego kapłana (por. Wj 28,17-20; 39,10-13). Obecność pierwszego człowieka na naradzie Boga w Hi 15,8, upodabnia go do proroka, który słucha i przyjmuje słowo Boga i Jego mądrość⁵². Wielość tradycji dotyczących pierwszego człowieka miała również wpływ na obecność odniesień do Adama w żydowskich pismach pozabiblijnych okresu Drugiej Świątyni⁵³.

48 Por. D.E. Callender, *Adam in Myth and History: Ancient Israelite Perspectives on the Primal Human* (Harvard Semitic Studies 48) (Winona Lake: Eisenbrauns 2000) 132; E. Noffke, „Man of glory or first sinner? Adam in the book of Sirach”, *ZAW* 119 (2007) 1-4, 621-622; L.L. Grabbe, „Better watch your back, Adam»: another Adam and Eve tradition in Second Temple Judaism”, *New perspectives on 2 Enoch: no longer Slavonic only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Leiden – Boston: Brill 2012) 273-275.

49 Por. W. Chrostowski, *Ogród Eden. Zapoznane świadectwo asyryjskiej diaspory* (Warszawa: Vocatio 1996) 195-199, 279-286; Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 264-266. Zob. na ten temat: T.N.D. Mettinger, *The Eden narrative: a literary and religio-historical study of Genesis 2–3* (Winona Lake: Eisenbrauns 2007).

50 Por. Noffke, „Man of glory or first sinner? Adam in the book of Sirach”, 622.

51 Por. Callender, *Adam in Myth and History*, 175; Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, 265.

52 Callender, *Adam in Myth and History*, 207-210.

53 Zob. na ten temat np.: J.R. Levinson, *Portraits of Adam in Early Judaism: From Sirach to 2 Baruch* (Journal for the Study of the Pseudepigrapha Supplement Series 1) (Sheffield: Sheffield Academic Press 1988).

4. Znaczenie postaci Adama w Syr 49,16

Syr 49,16 jest prawdopodobnie najwcześniejszym tekstem, który uwypukla chwałę oraz piękno Adama, a zupełnie pomija jego upadek⁵⁴. Wersja grecka podkreśla wyższość Adama ponad całe stworzenie: καὶ ὑπὲρ πάντων ζῶων ἐν τῇ κτίσει Ἀδάμ „a ponad wszelką istotą żywą w stworzeniu – Adam”, podczas gdy jego potomkowie Sem i Set odbierali jedynie chwałę wśród ludzi (49,16a: ἐν ἀνθρώποις). Odzwierciedla to prawdę, iż Adam nie został zrodzony, ale stworzony bezpośrednio przez Boga oraz ukazuje jego wyższość zarówno wobec ludzi, jak i wszystkich dzieł stworzenia⁵⁵. A zatem Adam posiada piękno i chwałę, której nie otrzymał nikt inny: bliskość Boga, pierwotne piękno, które Bóg zamierzył wobec człowieka. To sprawia, iż w szeregu bohaterów historii wysuwa się na szczytową pozycję, jest zarówno „ojcem” ludzkości, jak i „ojcem” Izraela, gdyż jest „synem Boga”⁵⁶.

Jak to zostało nadmienione wcześniej, Syrach mógł znać biblijne tradycje o Adamie, a być może znał też i te, które później stały się obecne w apokryfach żydowskich oraz innych pismach judaistycznych⁵⁷. Najbliższa czasów Syracha jest wzmianka obecna w *1 Hen* 85,3, wchodząca w skład *Księgi Snów* (83-90), z wczesnych czasów machabejskich. Adam zostaje porównany do białego byka, a jego dwaj synowie to cielak czarny (Kain) oraz cielak czerwony (Abel): „Zanim poślubiłem twoją matkę Ednę, ujrzałem widzenie na moim łożu. Oto wyszedł z ziemi byk i był ten byk cały biały. Potem wyszła jałowka, a z tej jałowki wyszły dwa cielaki, jeden z nich był czarny, a drugi czerwony” (*1 Hen* 85,3)⁵⁸.

54 W.O.E. Oesterley, *The Wisdom of Jesus the Son of Sirach or Ecclesiasticus. Revised Version with introduction and notes* (Cambridge: Cambridge University Press 1912) 336; Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507. „This idealization of Adam occurs here for the first time in Jewish literature; later it played an important part in the development of the Messianic doctrine of the Second Adam”. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545. Levinson (*Portraits of Adam in Early Judaism*, 34-43) zauważa wzmianki Syracha, w których odnosi się do Adama w innych częściach Księgi. Jest on ukazany jako stworzony przez Boga, obdarzony wolną wolą (15,4), stworzony z ziemi i do niej powracający (17,1; 33,10), stworzony na obraz i podobieństwo Boga, obdarzony zmysłami, wiedzą i rozumem (17,1-8), będący ojcem wszystkich ludzi (40,1).

55 Por. Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507; Levinson, *Portraits of Adam in Early Judaism: From Sirach to 2 Baruch*, 45.

56 Por. Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507. Sauer, (*Jesus Sirach/Ben Sira*, 336), nazywa Adama „promieniującym początkiem biegu historii”. Por. Levinson, *Portraits of Adam in Early Judaism*, 44.

57 Teksty z Qumran (1QS 4.23; 1QH 17.15; CD 3.20) odnoszą się do „całej chwały Adama”, która ma się stać udziałem uczestniczących w przymierzu z Bogiem na końcu czasów. Por. Noffke, „Man of glory or first sinner? Adam in the book of Sirach”, 621; J. Marböck, „Henoch – Adam – der Thronwagen: zu frühjüdischen pseudepigraphischen Traditionen bei Ben Sira”, *BZ* 25 (1981) 108; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

58 R. Rubinkiewicz (red.), „Księga Henocha Etiopska”, *Apokryfy Starego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Warszawa: Vocatio 1999) 174.

Biel byka podkreśla tu jego niewinność, gdyż w dalszym kontekście okazuje się, że to czarny cielak (Kain) zabija czerwonego (Abla) – co staje się początkiem zła⁵⁹. Biały byk natomiast posiada w *1 Hen* symbolikę mesjańską, co może też być widoczne w Syr 49,16⁶⁰. Wskazuje na to również terminologia użyta w hebrajskiej wersji Syr 49,16b. Wersja hebrajska tego wersu różni się od tekstu G: ועל כל חי תפארת אדם „a ponad każdą istotę żywą chwała Adama”. Zastanawia użyty tutaj termin תפארת, który oznacza: „chwała, piękno, ozdoba, wspaniałość, blask, korona, girlanda, wspaniałość, sława, honor, chluba, pycha”. Termin ten używany jest na określenie korony, diademu (zob. np.: Prz 4,9; 16,31; 20,29; Ez 16,12; 23,42). Natomiast w hebrajskiej wersji Księgi Syracha pojawia się w 6,31 na określenie korony chwały, którą otrzymuje ten, kto zdobywa mądrość, w 45,8 odnosi się do stroju arcykapłana Aarona, w 47,4 oznacza pychę Goliata zniszczoną przez Dawida, a w 50,11 opisuje piękno stroju arcykapłana Szymona⁶¹. W związku z tym Adam jawi się również jako bohater przyszłości. Zapff, odnosząc się do tradycji zawartej w *Księdze Jubileuszów* 3,27⁶², widzi w Adamie prototyp arcykapłana: „Nähe Adams zu Gott macht ihn damit zum Urbild des Hohenpriesters”⁶³. Tak więc Adam, pierwszy „kapłan” stworzenia, wskazuje drogę do bliskości Boga. Jego chwała i piękno, o których mówi Syrach (תפארת אדם), znajduje swój wyraz z posłudze arcykapłańskiej zarówno Aarona (47,4: וילבישהו כליל תפארת „I ubrał go w pełnię chwały”), jak i arcykapłana Szymona (50,11: והתלבשו בגדי תפארת „I ubrał szaty chwały”). Jawi się tu zatem przedziwny zamysł Syracha. Bóg realizuje swoje obietnice wobec Izraela poprzez posługę arcykapłana, który nie jest jedynie kolejnym elementem ziemskiej historii (wtedy powinien pojawić się po Nehemiaszu w Syr 49,13), ale stanowi wypełnienie Bożego zamysłu „pośrednika”, którym dla całego stworzenia miał być Adam⁶⁴. Można więc zasugerować, iż postać Adama, który wieńczy *Pochwałę Ojców* oraz wprowadza do opisu arcykapłana Szymona, stanowi prototyp lub

59 Por. Noffke, „Man of glory or first sinner? Adam in the book of Sirach”, 620; Callender, *Adam in Myth and History*, 174.

60 Por. J.D. Martin, „Ben Sira’s Hymn to the Fathers: A Messianic Perspective”, *Crises and Perspectives* (red. A.S. Van der Woude) (Leiden: Brill 1986) 118.

61 Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545; Marböck, „Henoch – Adam – der Thronwagen: zu frühjüdischen pseudepigraphischen Traditionen bei Ben Sira”, 103-111.

62 „Tego dnia, gdy Adam wyszedł z ogrodu Eden, złożył on ofiarę o woni przyjemnej [...]”. Kondracki, „Księga Jubileuszów”, 269.

63 Zapff *Jesus Sirach* 25–51, 374; por. Levinson, *Portraits of Adam in Early Judaism*, 153.

64 Postać Adama występuje również w innych, późniejszych pismach judaizmu (np. *Księga Mądrości*, pisma Filona z Aleksandrii, *Księga Jubileuszów*, pisma Józef Flawiusza, *4 Księga Ezdrasza*, *2 Księga Barucha*), gdzie jawi się jednocześnie jako wyjątkowy człowiek, stworzony bezpośrednio od Boga, pełnił funkcję pośrednika między Bogiem i stworzeniem. Zob. na ten temat: J.R. Levison, „Adam as a mediatorial figure in Second Temple Jewish literature”, *New perspectives on 2 Enoch: no longer Slavonic only* (red. A.A. Orlov– G. Boccaccini) (Boston: Brill 2012) 247-272; Callender, *Adam in Myth and History*.

załążek postaci mesjańskiej⁶⁵. Stojąc u początków świata i stworzenia, może być nadzieją „nowego początku”⁶⁶. Nie tylko Adam, ale wymienieni wcześniej Sem, Set (w H Enosz) posiadali funkcje kapłańskie⁶⁷. Patrząc więc na kompozycję *Pochwały*, wydaje się, iż rola „nowego Adama” przypada arcykapłanowi Świątyni Jerozolimskiej. Cała *Pochwała* zresztą uwypukla wymiar kapłański⁶⁸ w dziejach Izraela i upatruje w nim realizację przymierza między Bogiem i Izraelem⁶⁹.

Bibliografia

Alter R., *Genesis. Translation and Commentary* (New York – London: W.W. Norton & Company 1996).
 Beentjes P.C. (red.), *The Book of Ben Sira in Hebrew. Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of All Parallel Hebrew Ben Sira Texts* (V.T.S 68; Leiden – New York – Köln: Brill 1997).

- 65 Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507; Martin, „Ben Sira’s Hymn to the Fathers: A Messianic Perspective”, 117-118: W czasach Syracha sytuacja polityczna była jeszcze dość stabilna i prawdopodobnie idee mesjańskie nie rzucały się zbyt w oczy .
- 66 Por. Smend, *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, 476. A. Toepel zauważa, [„Adamic traditions in early Christian and rabbinic literature”, *New perspectives on 2 Enoch: no longer Slavonic only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Leiden – Boston: Brill 2012) 322], iż Adam jest przedstawiony przez Filona z Aleksandrii jako wywyższony ponad aniołów oraz opisany w niemalże boski sposób.
- 67 Sem był identyfikowany w tradycji żydowskiej z kapłanem Melchizedekiem. Dodatkowo od czasu Seta i Enosza wzywa się Imienia YHWH (zob. Rdz 4,26). Por. Petraglio, *Il libro che contamina le mani*, 383.
- 68 Zob. na ten temat: A. Piwowar, „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, *Od Melchizedeka do Jezusa Arcykapłana. Biblia o kapłaństwie* (red. D. Dziadosz) (ABL 5; Lublin: Wyd. KUL 2010) 93-117.
- 69 „Analizując tekst Syr 44–49, można zauważyć bardzo silne zainteresowanie autora rolą kapłanów w historii Izraela, co znajduje swoją kulminację w opisaną na końcu postaci Szymona. Nawet pojawiła się propozycja patrzenia na *Pochwałę Ojców* jako na genealogię arcykapłana Szymona – jest to dość jednostronne ujęcie (gdyż pochwała opisuje całą historię zbawienia), jednak propozycja ta pozwala spojrzeć [...] na całą pochwałę w kluczu kapłańskim. Postać Mojżesza opisana w jedynie pięciu wersetach (45,1-5) ukrywa się w cieniu Aarona, któremu autor poświęca aż siedemnaście wersetów (45,6-22). Następną postacią chwaloną w tekście jest wnuk Aarona, syn Eleazara, Pinchas (45,23-26), który wprawdzie zasłużył się w walce o czystość wiary i kultu Izraela (por. Lb 25,7-11), lecz nie jest pierwszoplanowym bohaterem historii swego ludu. W ten sposób Syn Syracha chciał podkreślić nieodwołalność Bożego wyboru wobec synów Aarona. Pochwała Szymona (50,1-21) stanowi nowy etap, który pozostaje w ścisłym związku z wcześniejszym tekstem (44–49). A nawet mówi się o pewnej ciągłości, kontynuacji zarówno literackiej, jak i tematycznej. Zauważa się więc powiązania leksykalne pomiędzy postaciami Aarona, Pinchasa i Szymona. Osoba, strój i funkcje Szymona odnoszą się do Aarona (45,6-22), Pinchasa (45,23-25), Nehemiasza (49,13). [...] Mędrzec w opisie Aarona i Pinchasa posługuje się charakterystyką arcykapłana okresu Drugiej Świątyni. Ukazuje ich jako posiadających zarówno władzę religijną, jak i świecką (ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą) z postanowienia samego Boga”. J.J. Pudełko, „The (Apparent) Absence of Women in the *Praise of the Ancestors* (Sir 44–49)”, *BibAn* 6 (2016) 121.

- Bergsma J. – Hahn S., „Noah Nakedness and the Curse on Canaan (Gn 9:20-27)”, *Journal of Biblical Literature* 124 (2005) 25-40.
- Blenkinsopp J., *The Pentateuch* (ABRL; New York: Doubleday 1992).
- Box G.H. – Oesterley W.O.E., „The Book of Sirach”, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament with Introductions and Critical and Explanatory Notes to the Several Books* (red. R.H. Charles – D. Litt) (Oxford: University Press 1913) I, 268-517.
- Budd P.J., *Numbers* (WBC 5, Dallas: Word 2002).
- Calduch-Benages N. – Ferrer J. – Liesen J. (red.), *La Sabiduría del Escriba*. Edición diplomática de la versión siríaca del libro de Ben Sira según el Códice Ambrosiano, con traducción española e inglesa / *Wisdom of the Scribe*. Diplomatic Edition of the Syriac Version of the Book of Ben Sira according to Codex Ambrosianus, with Translations in Spanish and English (Biblioteca Midrásica 26; Estella: Editorial Verbo Divino 2003).
- Callender D.E., *Adam in Myth and History: Ancient Israelite Perspectives on the Primal Human* (Harvard Semitic Studies 48) (Winona Lake: Eisenbrauns 2000).
- Chrostowski W., *Ogród Eden. Zapoznane świadectwo asyryjskiej diaspory* (Warszawa: Vocatio 1996).
- Di Lella A.A., *The Hebrew Text of Sirach. A Text-Critical and Historical Study* (StCL 1; London – Paris: Mouton & Co. 1966).
- Freedman H. (red.), *Genesis Rabbah* (London: The Soncino Press 1939, 1951, 1961) I.
- Goshen-Gottstein A., „Ben Sira’s Praise of the Fathers: A Canon-Conscious Reading”, *Ben Sira’s God. Proceedings of the International Ben Sira Conference Durham – Ushaw College 2001* (red. R. Egger-Wenzel) (BZAW 321; Berlin – New York, NY: Walter de Gruyter 2002) 235-267.
- Grabbe L.L., „„Better watch your back, Adam»: another Adam and Eve tradition in Second Temple Judaism”, *New perspectives on 2 Enoch: no longer Slavonic only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Leiden – Boston: Brill 2012) 273-282.
- Hamilton V.P., *The Book of Genesis. Chapters 1–17* (The New International Commentary on the Old Testament) (Grand Rapids: Eerdmans 1990).
- Hamp V., *Sirach* (Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung, Echter –Bibel 13; Würzburg: Echter Verlag 1952).
- Harvey J.D., „Toward a Degree of Order in Ben Sira’s Book”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 105 (1993) 52-62.
- Hirsch Cohen H., *The Drunkenness of Noah* (Judaic Studies 4; University, AL: University of Alabama Press 1974).
- Józef Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela* (Warszawa: Rytm ²1997) I.
- Jüngling H.W., „Der Bauplan des Buches Jesus Sirach”, *Den Armen eine frohe Botschaft. FS für Bischof Franz Kamphaus zum 65. Geburtstag* (red. J. Hainz – H. W. Jüngling – R. Sebott) (Frankfurt a.M.: De Gruyter 1997) 89-106.
- Kondracki A. (red.), „Księga Jubileuszów”, *Apokryfy Starego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Warszawa: Vocatio 1999).
- Lee T.R., *Studies in the Form of Sirach 44–50* (SBL Dissertation Series 75; Atlanta: Scholars Press 1986).
- Lemański J., *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11* (NKB I/1; Częstochowa 2013).
- Levinson J.R., *Portraits of Adam in Early Judaism: From Sirach to 2 Baruch* (Journal for the Study of the Pseudepigrapha Supplement Series 1) (Sheffield: Sheffield Academic Press 1988).
- Levinson J.R., „Adam as a mediatorial figure in Second Temple Jewish literature”, *New perspectives on 2 Enoch: no longer Slavonic only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Boston: Brill 2012) 247-272.

- Mack B.L., *Wisdom and the Hebrew Epic. Ben Sira's Hymn in Praise of the Fathers* (Chicago Studies in the Story of Judaism; Chicago–London: University of Chicago Press 1985).
- Marböck J., „Henoach – Adam – der Thronwagen: zu frühjüdischen pseudepigraphischen Traditionen bei Ben Sira“, *Biblische Zeitschrift* 25 (1981) 103-111.
- Marböck J., „Structure and Redaction History in the Book of Ben Sira. Review and Prospects“, *The Book of Ben Sira in Modern Research. Proceedings of the First International Ben Sira Conference 28-31 July 1996 Soesterberg, Netherlands* (red. P.C. Beentjes) (BZAW 255; Berlin – New York NY: Walter de Gruyter 1997) 61-79.
- Martin J.D., „Ben Sira's Hymn to the Fathers: A Messianic Perspective“, *Crisis and Perspectives* (red. A.S. Van der Woude) (Leiden: Brill 1986) 107-123.
- Mathews K.A., *Genesis 1–11:26* (The New American Commentary 1A) (Nashville: Broadman & Holman Publishers 2001).
- Mettinger T.N.D., *The Eden Narrative: A Literary and Religio-Historical Study of Genesis 2–3* (Winona Lake: Eisenbrauns 2007).
- Middendorp T., *Die Stellung Jesu Ben Siras zwischen Judentum und Hellenismus* (Leiden: Brill 1973).
- Minissale A., *Siracide (Ecclesiastico). Versione – Introduzione – Note* (Roma: Edizioni Paoline 1980).
- Minissale A., *La versione greca del Siracide. Confronto con il testo ebraico alla luce dell'attività midrascica e del metodo targumico* (AnBib 133; Roma: Biblical Institute Press 1995).
- Mopsik C., *La Sagesse de Ben Sira* (Lagrasse: Verdier 2003).
- Noffke E., „Man of glory or first sinner? Adam in the book of Sirach“, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 119 (2007) 1-4, 618-624.
- Oesterley W.O.E., *The Wisdom of Jesus the Son of Sirach or Ecclesiasticus. Revised Version with introduction and notes* (Cambridge: Cambridge University Press 1912).
- Peters N., *Der jüngst wiederaufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus, untersucht, herausgegeben, übersetzt und mit kritischen Noten versehen* (Freiburg/B: Herder Verlag 1902).
- Peters N., *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus. Übersetzt und erklärt* (Exegetisches Handbuch zum Alten Testament 25; Münster: Aschendorff Verlag 1913).
- Petraglio R., *Il libro che contamina le mani. Ben Sirach rilegge il libro e la storia d'Israele* (Palermo: Augustinus 1993).
- Piwowar A., „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana“, *Od Melchizedeka do Jezusa Arcykapłana. Biblia o kapłaństwie* (red. D. Dziadosz) (ABL 5; Lublin: Wyd. KUL 2010) 93-117.
- Pudełko J.J., „Aaron nauczycielem świadectw (Syr 45,17)“, *Verbum Vitae* 28 (2015) 133-145.
- Pudełko J.J., „The (Apparent) Absence of Women in the Praise of the Ancestors (Sir 44–49)“, *Biblical Annals* 6 (2016) 1, 107-126.
- Ross A.P., „The Course of Canaan“, *Bibliotheca Sacra* 137 (1980) 223-240.
- Roth W., „On the Gnostic-Discursive Wisdom of Jesus Ben Sirach“, *Semeia* 17 (1980) 59-79.
- Rubinkiewicz R. (red.), „Księga Henocha Etiopska“, *Apokryfy Starego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (Warszawa: Vocatio 1999).
- Sauer G., *Jesus Sirach / Ben Sira* (ATD Apokryphen 1; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2000).
- Segal M.Z. (red.), *ספר בן סירא השלם* [*Sēper ben-Sirā' hasšālēm*] (Jerusalem: Bialik Institute 1972).
- Skehan P.W. – Di Lella A.A., *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes* (AB 39; New York. NY: Doubleday 1987).
- Smend R., *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt* (Berlin: Verlag von Georg Reimer 1906).

- Snaith J.G., *Ecclesiasticus or The Wisdom of Jesus Son of Sirach* (The Cambridge Bible Commentary on The New English Bible; Cambridge: Cambridge University Press 1974).
- Speiser E.A., *Genesis: Introduction, Translation, and Notes* (Anchor Bible; New Haven – London: Yale University Press 2008).
- Spicq C., *L'Ecclésiastique* (SB[PC]; Paris: Letouzey & Ané 1951).
- Toepel A., „Adamic Traditions in Early Christian and Rabbinic Literature”, *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Leiden – Boston: Brill 2012) 305-324.
- Wallace H., „Adam”, *The Anchor Yale Bible Dictionary* (red. D.N. Freedman) (New York: Doubleday 1992-1996) I.
- Wenham G.J., *Genesis 1–15* (WBC 1; Dallas: Word 2002).
- Westermann C., *Genesis 1–11: A Commentary* (Minneapolis: Augsburg 1984).
- Wróbel M.S. (red.), *Targum Neofiti I, Księga Rodzaju* (Tekst aramejski – przekład – aparat krytyczny – przypisy) (Lublin: Gaudium 2014) I.
- Zapff B.M., *Jesus Sirach 25–51. Kommentar zum AT mit der Einheitsübersetzung* (Die Neue Echter Bibel 39; Würzburg: Echter Verlag 2010).
- Ziegler J. (red.), *Septuaginta: Vetus Testamentum graece auctoritate Societatis Göttingensis editum* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1931-) (12/2 *Sapientia Iesu Filii Sirach*, 1965, ²1980).